

globalizace (Robertson, Wallerstein) se zřetelem k vybudování nové komplexní teorie nacionalismu, lépe odrážející význam jeho dopadů na moderní svět. *Praxis a jednání. Dominantní teorie a marxovské korektivy* (1991) zase přináší dobově nový pohled na Marxovo paradigma výroby a diskutuje dvě vlivné verze postmarxistické kritické teorie společnosti a sociálního jednání Jürgena Habermase a Cornelia Castoriadis. Pro českého čtenáře může být zajímavé, že se zde z hlediska *filosofie praxe* diskutuje Kosíková studie *Dialektika konkrétního*.

Michal Kotík

Herfried Münkler: *Die Deutschen und Ihre Mythen*. Berlin: Rowohlt 2009, 605 stran.

Politická budoucnost společenství závisí do značné míry na tom, kdo právě disponuje velkými příběhy. Zhruba v tomto duchu se vyjadřuje německý politolog Herfried Münkler v samém závěru své nejnovější knihy o Němcích a jejich mýtech. Na jakých základech mohl tento výrok vystavět a legitimizovat, o jaké velké příběhy se vlastně v případě Německa jedná a jakým vývojem prošly za poslední dvě staletí se autor pokouší vysvětlit na předcházejících několika stech stránkách svého populárně naučného díla.

Münkler hned v úvodu upozorňuje, že pro našeho západního souseda je příznačný nedostatek politických zakladatelských a orientačních mýtů, jaké známe například z Francie či Spojených států amerických. Místo nich se zrodila celá řada velkých příběhů, z nichž se čerpala národní identita. Některé z těch významnějších pak byly zdiskreditovány během druhé světové války, a proto je nebylo možné použít jako zakladatelské a orientační mýty po vzniku

SRN a NDR. Místo nich vznikaly nebo byly uměle „vyráběny“ a udržovány mýty nové. Podle autora je současné sjednocené Německo prostorem na politické mýty chudým. Münkler v tom nespatřuje jednoznačnou výhodu, neboť v mýtech se má ukrývat „symbolický kapitál, z něhož je možné dobře vyžít, dokud je opečováván“ (s. 11). Politické mýty mohou velmi dobře posloužit například jako doprovod a záštita při prosazování jinak obtížně realizovatelných reforem. Umožňuje jim to jejich schopnost působit ve třech rovinách, kterými jsou: narativní variace (*narrative Variation*), ikonické zhuštění (*ikonische Verdichtung*), rituální inscenace (*rituelle Inszenierung*). Narativní varianty nepředstavují pouhé předávání dál (*weitererzählen*), ale jsou výsledkem dynamického procesu kontinuálního vyprávění a přeuvypravování (*fort- und umerzählen*), během něhož získávají, popř. opět ztrácejí specifickou politickou interpretaci v závislosti na tom, jak se mění orientace a cíle daného politického útvaru. Tím Münkler vysvětluje, proč se vedení každého nedemokratického režimu snaží převzít kontrolu nad procesem kontinuálního vyprávění mýtu výhradně do svých rukou, zatímco demokratické státy se orientují spíše na rovinu ikonického zhuštění a rituální inscenace. Zároveň upozorňuje, že potřeba mýtů v autoritářských a totalitních režimech vytváří nakonec jen dogmata, v nichž mýtické jádro umírá na nedostatek prostoru pro svůj vlastní rozvoj.

Během utváření mýtu (*Arbeit am Mythos*) nikdo neurčuje, která část je správná a má se v ní věřit. Münkler v této souvislosti vzpomíná pojem *bricolage*, jenž použil pro popis charakteristických vzorů mytologického myšlení francouzský strukturální antropolog Claude Lévi-Strauss. *Bricolage* – kutilství – představuje improvizovaný tvořivý proces už jen proto, že

se na výsledném produktu podílí rozdílní a navzájem si konkurující „kutílové“, stejně jako při utváření mýtu.

Pro politické mýty obecně platí, že vyjadřují sebevědomí politického útvaru, popř. slouží jako zdroj, z něhož lze toto sebevědomí čerpat. Zdaleka největší přínos politických mýtů autor spatřuje v jejich schopnosti zajistit stabilitu států a národů. Poskytují totiž sebedůvěru a sebejistotu. Vytvářejí také spolehlivý základ, kdykoliv je potřeba reagovat na běžné i výjimečné výzvy. Mimo jiné také dávají náplň pojmu „my“ ostrým vyhraněním proti konkurenčnímu „oni“, jak o tom bude ještě později řeč.

Jádro knihy tvoří poměrně rozsáhlé studie o osmnácti velkých příbězích Němců, které autor vybral jako nejvýznamnější a nejreprezentativnější ukázky politických mýtů své země a podle vlastních kritérií rozdělil do pěti velkých celků.

Do prvního z nich byly pod označením „národní“ zařazeny mýty o Friedrichu Barbarosovi, Nibelunzích a Faustovi, jež mají zcela jedinečné postavení v mytologickém systému německého národa. Ten sice disponoval vyspělou kulturou a nemusel bojovat ani o svůj jazyk a jeho status, ale až do sjednocení v roce 1871 postrádal státní útvar. Do té doby byly mýty a symboly jedinou reprezentací národa.

Důležitou charakteristikou národních mýtů je, že „spojují minulost s přítomností, přičemž poskytují návod, jak jednat v současnosti“ (s. 28). Vypráví totiž nejen o původu národa, ale nesou v sobě i příslib budoucnosti, někdy spojené s prokletím. Miroslav Hroch píše ve své knize *Národy nejsou dílem náhody* (Praha: SLON 2009) o beletrizaci národních dějin jako o „transmisi, která nutně zjednodušuje a zkrusluje“ a poté, co se rozšíří mezi široké vrstvy recipientů, „setkává se zde a mísí s dosavadním mytologizujícím his-

torickým vědomím.“ (s. 189). Touto cestou se zřejmě ubíral i příběh o císaři Barbarosovi, v myslích národa vzkříšeného z vod jeruzalémské řeky Saleph, aby mohl sloužit na nejrůznějších frontách politické mytologie a především díky literárním stylizacím 19. století nakonec zůstal nejsilněji ukotven jako symbol vyčkávání, než zazní signál k útoku a on bude moci vyjet se svým vojskem spícím v hoře Kyffhäuser. Obzvláště silné bylo toto očekávání po porážce napoleonské Francie, kdy euforii ze slavného spojeneckého vítězství překrylo rozčarování nad výsledky Vídeňského kongresu, kde bylo odmítnuto politické sjednocení Německa. Až do roku 1871 se měla do císaře Rudovouse promítat tato nespokojenost a zároveň očekávání, že zasáhne. Právě v tomto mezidobí pronikl Barbarossa i do básnického cyklu Heinricha Heina *Německo. Zimní pohádka* (1844), označovaného za nejvýznamnější politickou satiru 19. století, jejímuž rozboru se věnuje také Münkler.

Básník přenechává mýtu o spícím vojsku a jeho veliteli poměrně velký prostor, který nevyužívá k jeho glorifikaci, ale naopak k zesměšnění a bagatelizaci. Heine je totiž první, kdo vyjadřuje myšlenku, že aktivizovat lid by šlo rovněž bez Barbarosy. Nicméně pod Pruskem sjednocenému Německu se právě tento mýtus velmi hodil, minimálně proto, že nové říši dodával potřebný glanc. Zjednodušeně řečeno: „Císař se neprobudil vlastní silou; k životu ho přivedlo znovu založení říše a nikoliv naopak.“ (s. 63).

Nepřehlédnutelnou připomínkou této doby dodnes zůstává monumentální pomník Kyffhäuser, který měl zároveň umožňovat usmíření rozdílných představ o podobě říše a protichůdných tradic, jež spolu v německé historii soupeřily. Podobné megalomanské stavby bohatě ověncené symbolickými významy se pojí i s jinými

významnými politickými mýty, a to nejen 19. století.

Na příkladu Barbarossy lze také velmi dobře pozorovat vývoj mýtu až k jeho zániku. Obětí druhé světové války se stal i mýtický císař, jehož jméno si vybral Hitler jako krycí název přepadení Sovětského svazu, které mělo být podle něj křížáckou výpravou proti bolševismu. Tím byl Rudovous natrvalo zdiskreditován a už jej nebylo možné po válce použít jako zakládající nebo orientační mýtus v západním ani ve východním Německu.

Národním mýtům Němců je společné, že žádný z velkých příběhů nevypráví o úspěchu, nýbrž o krachu: Siegfried padl za obět hanebným intrikám, Faust se paktoval s ďáblem a Barbarossa utonul v řece během křížácké výpravy. Naopak mýty zařazené do druhého oddílu pod názvem „Boj proti Římu“ vypráví veskrze o šťastném konci velkých bitev Němců, ať už ozbrojených nebo duchovních. Hroch ve své dříve jmenované knize uvádí: „Názor, že výrazné místo, které mezi národními mýty zaujímaly bitvy a války, odpovídá zajisté dobové mentalitě, ale také vyjadřuje známou skutečnost, že národní pospolitosť (MY) se definuje především vztahem vůči ostatním (ONI)“ (s. 197). Sám dále poznamenává, že bitva v Teutoburském lese, o níž obšírně pojednává rovněž Münkler, se vlastně zařadila na počátek německých dějin. Právě na tomto místě vyvstává důležitá otázka, kde a jak hledat počátek národních dějin. Velmi zajímavý rámec úvah k tomuto tématu nám poskytl Ernest Gellner ve své knize *Nacionalismus* (česky, Brno: CDK 2002), v níž je jedna kapitola věnována hledání národních pupků, které odkazuje na spor mezi primordialisty a modernisty v otázce nacionalismu jako fenoménu, potažmo starobylosti národů. Dochází k závěru, že některé národy se mohou s ohledem na kontinualitu svých

dějin pyšnit skutečně starobylým pupkem a jiné absolutně žádným. Nejpočetnější jsou ale ty, které si nechaly své pupky vynalézt vlastní nacionalistickou propagandou. K nich bychom zřejmě mohli zařadit také německý národ. Ostatně i Hroch píše, že tento národ „získal“ své dějiny nacionální adaptací Svaté říše římské.

Společným jmenovatelem mýtů zařazených do této kapitoly (Tacitus a raný germánský mýtus, Arminius/Hermann a bitva v Teutoburském lese, Luther a nakonec kající pochod Jindřicha IV. do Canossy) je snaha vymezit se proti Římu. Takové formy politických mýtů umožňují získat vlastní identitu vyhraněním se, nejčastěji vůči nějakému morálně pokleslému společenství.

Od 19. století za ně byl považován Řím, který představoval ještě navíc vtělené nebezpečí a ohrožení. Není proto divu, že se Arminius, vůdce germánského kmene Cherusků, zvítěziv v Teutoburském lese nad římskými legiemi, stal na dlouho asi nejdůležitějším národním hrdinou, jímž měly národní dějiny slavně začínat.

Hermann se podobně jako Barbarossa stal na určitý čas politickým *leitmýtem*. K plné instrumentalizaci národního mýtu o cheruském hrdinovi pak došlo zřízením pomníku na místě konání památné bitvy. Za zmínku také stojí, že detail hrdinovy bronzové plastiky z vrcholu pomníku byl vybrán na obálku Münklerovy knihy.

Ve třetím oddílu se dostávají ke slovu pruské mýty, které mají rovněž představovat hledání narativně-ikonických kořenů specificky německého sebevědomí. Východiskem představy, že existuje nějaká vlastní německá cesta do vlastní moderní doby, měl být vzestup Prusů v 18. století a mýtus „německé mise“ Prusů („*deutsche Sendung*“ *Preußens*). Pruské mýty ovšem spíše vyprávějí, jak lze na této specificky německé cestě ztroskotat, než jak po ní slavně procházet dějinami.

Když vzestup Prusů nedovedly uspokojivě vysvětlit společenské ani hospodářské vědy, začalo se hovořit o lidském kapitálu, vyrovnávajícím nedostatky půdy a nerostných surovin tzv. sekundárními, druhořadými ctnostmi: disciplinovaností, zdatností, spřívností a houževnatostí.

Částečně také i kvůli svému hospodářskému charakteru se staly pruské mýty předmětem napětí mezi NDR a SRN. V průběhu 50. let se ze strany Spolkové republiky ozývalo, že tak, jako na západě, jsme se mohli mít mnohem dřív nebýt Prusů, kteří se do toho připlétli a bohatství země vyplývali na předdimenzované vojenské přehlídce. Jenže o dvacet let později, právě pod vlivem pruského mýtu, vyvstala otázka, zda je možné trvale udržovat blahobyť. V mýtech přetrvávající Prusové se stali občanům západního Německa trnem v oku. Aby trochu zmírnili bolest, kterou tento trn způsoboval, odsoudili výše jmenované pruské ctnosti jako druhořadé, i když v souvislosti s tzv. hospodářským zázrakem, se k těmto ctnostem hlásili. Spolková republika se sice dříve pokoušela „zbavit“ Prusů kromě jejich znehodnocení také historizací a externalizací. Po pádu Berlínské zdi a s přístupem nových zemí ke spolkovému státu se ale Prusové stali opět výzvou k novému vyrovnávání se s vlastní minulostí, resp. s mýty o ní.

Do předposledního oddílu s názvem „Hrady a města“ byly zahrnut Wartburg, Výmar, Norimberk a Drážďany a nakonec mýty vztahující se k „otci Rýnu“. V každé zemi bychom totiž našli místa, která jsou opředena mýty a skrze ně je země sakralizována. Mnohde je tato sakralizace ještě zdůrazněna zřízením pomníku, neboť narativní „vynalézání významu“ (*Bedeutungsinvention*) mýtu je pomníkem ikonicky komprimováno, jak jsme se zmiňovali už dříve. Münkler si v této kapitole všímá míst, která označuje za sběrače či

lapače mýtů (*Mythensammler*), kterým je např. hrad Wartburg *par excellence*. Roku 1817 se zde konalo setkání burschenschaftů (německých studentských spolků s politickými požadavky), které vzbudilo neobyčejné vzrušení. Místo nebylo vybráno náhodně, neboť Wartburg, kde Martin Luther překládal Bibli do němčiny, byl v kolektivním myšlení ukotven jako bašta reformace představující „ranou formu národního odporu proti cizím politickým a kulturním nařizením“ (s. 297).

Münkler popisuje „sběrače mýtů“ jako místo, kde se uchycují putovní motivy (*Wandermotive*), spojují se zde s místními pověstmi nebo skutečnými historickými událostmi, a vzbuzují tak zájem, který je přímo živnou půdou pro mýty nové. Adicí nových vyprávění navíc ta stará neupadají v zapomnění. Jiné události, jak jsme mohli pozorovat výše, se na takové místo koncentrují, aby tak už jen tímto aktem mohly demonstrovat, k jaké tradici se hlásí, popř. jakou událost chtějí negovat – to je příklad Norimberku spjatého na jedné straně s nacistickými rasovými zákony a na druhé straně se soudními procesy s pohlaváry Třetí říše.

Pátá a poslední kapitola je koncipována jako ukázka fungování „protimýtů“ (*Gegenmythos*), a to na příkladě zakládajících a orientačních mýtů NDR a SRN. Prvním úkolem bylo vymezit nový stát zřetelně vůči nacistickému režimu. V Německé demokratické republice, ocitnuvši se ve vleku Kremlu, bylo rozhodnuto vybudovat politický mýtus antifašistického státu jasně demonstrujícího svůj odpor k této ideologii. Nenápadně tak mělo být zlegitimizováno vůdčí postavení Komunistické strany Německa (KPD), resp. Sjednocené socialistické strany Německa (SED). Také v případě zakládajícího mýtu NDR šlo o to, demonstrovat kontinuitu vlastních dějin – ukázat svůj pupek, chcete-li.

Východní Německo mělo totiž oficiálně navazovat na tradici německé říše neporušenou nacistickým režimem.

Zcela v kontrastu k východnímu bloku měla být Spolková republika pouhým politickým provizoriem. Nicméně bez zakládajícího mýtu si nemůže dlouho vystačit žádný politický útvar, jak upozorňuje Münkler, a zde se jím brzy stal tzv. hospodářský zázrak a měnová reforma. „Jádrem zakládajícího mýtu Spolkové republiky nebyla politická ústava, ale ekonomické uspořádání“ (s. 458). Münkler dále s trochou nadsázky poznamenává, že západní Němci se tak vlastně v očích svých evropských sousedů očistili od stínů své minulosti a začali být znovu uznáváni, neboť „nepřicházeli jako dobyvatelé v uniformách a s ocelovými helmami, ale jako rekreanti v plavkách a s penězi“ (s. 465).

Poslední kapitola pátého oddílu je spíše dovětkem než skutečnou studií ve smyslu předchozích pojednání a nabádá k zamyšlení nad rolí a významem mýtů v Německu posledních let. Všimá si, jak prázdné místo po politických mýtech a velkých příbězích zaplnila média, aniž by jejich produkce byla schopna skutečně mýty nahradit. Nicméně Münkler nevykazuje politické mýty na smetiště dějin, naopak zdůrazňuje jejich význam pro budoucnost státu, jak ukazuje výrok zařazený na úvod naší recenze, který by teď měl být o něco srozumitelnější.

Kniha Herfrieda Münklera o mýtech Němců sice není tak výjimečná svým tématem, vždyť i v českém prostředí nalezneme několik podobných prací např. od Dušana Třeštíka, Vladimíra Macury, Jiřího Raka a nejnověji také Pavla Kosatíka, ale jedinečnost jeho díla spočívá v tom, že poskytl mýtické naraci Němců politický rámec. Politický mýtus je totiž kategorie, o níž se v dílech našich autorů příliš nemluví, respektive se s ní nijak systematicky

nepracuje. Dílo, které Münkler předložil, tak nabízí ještě zcela jiný úhel pohledu a jak autor celkem přesvědčivě dokazuje, ne právě zanedbatelný pro porozumění národní minulosti, přítomnosti a snad i pro odhad budoucnosti. *Die Deutschen und Ihre Mythen* zdaleka není dílo určené pouze Němcům. O to víc je škoda, že by si jeho český překlad vyžádal četné úpravy, aby byl podle našeho názoru srozumitelný i českému čtenáři, který se hlouběji nezabývá německými dějinami a kulturou.

Petra Kultová

Grace Davieová: Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009 (z anglického originálu *Europe: The Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World* vydaného v roce 2002 nakladatelstvím Darton, Longman & Todd přeložil Tomáš Suchomel), 208 stran.

Známa britská socioložka náboženství Grace Davieová, působící na Univerzitě v Exeteru v jihozápadní Anglii, se v České republice uvedla hned nadvakrát: v roce 2009 vyšel český překlad její knihy *Výjimečný případ Evropa* a 11. října 2010 pronesla v rámci Fora 2000 na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze přednášku „Náboženský život v současné Evropě“. Seznámení se s Davieovou, jež představuje nepřehlédnutelnou postavu v bádání o současné evropské religiozitě, je pro českou sociologii, religionistiku a teologii důležitým momentem.

Ze zájmu o náboženskost současné Británie (kniha *Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging* z roku 1994) a následně západní Evropy obecně (kniha *Religion in Modern Europe: A Memory*